

Троельнікова Людмила Олексіївна,

Інститут мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
бул. І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02154

ORCID iD 0000-0001-5030-0974

МУЗИЧНО-ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ

У статті здійснено теоретизування музично-фольклорних джерел культурного ландшафту України. Акцентовано увагу на культурологічному осягненні сутнісного змісту категорії «фольклор» як найбільш раннього типу народної художньої культури, в основі якої лежить етнічно-національна картина світу. Зазначено, що національно-етнічна картина світобачення та світосприйняття визначається як єдина когнітивна орієнтація, що є невербальним, імпліцитним вираженням розуміння членами кожного суспільства «правил життя», зумовлених соціальними, природними і надприродними силами. Підкреслено, що музичний фольклор є національним модусом у традиційній культурі українців, який формує ціннісно-поведінкові орієнтири представників цієї спільності майже так само, як граматичні правила, неусвідомлювані більшістю людей, структурують і направляють їхнє лінгвістичне поводження. Представлено мистецтвознавчий аналіз музично-фольклорної складової в обрядодійствах українців. Теоретизування фольклору як типу культури, що виражає картину світу суб'єкта і систему його соціокультурних орієнтацій, дає можливість зрозуміти його трансформацію й історичну соціодинаміку.

Ключові слова: фольклор, музичний фольклор, обряд, мистецтво, картина світу, ендогенні коди.

Троельнікова Л.А.

Музыкально-фольклорные истоки культурного ландшафта Украины

В статье осуществлено теоретизирование музыкально-фольклорных истоков культурного ландшафта Украины. Акцентировано внимание на культурологическом осмыслении сущностного содержания категории «фольклор» как самого раннего типа народной художественной культуры, в основании которой лежит национально-этническая картина мира. Отмечено, что национально-этническая картина мировидения и мировосприятия определяется как единственная когнитивная ориентация, которая есть невербальным, имплицитным выражением понимания членами каждого общества «правил жизни», обусловленных социальными, природными и сверхприродными силами. Подчеркнуто, что музыкальный фольклор есть национальным модусом в системе традиционной культуры украинцев, что он формирует ценностно-поведенческие ориентиры представителей данного общества почти так же, как грамматические правила, не осознающиеся большинством людей, структурируют и направляют их лингвистические поведение. Представлен искусствоведческий анализ музыкально-фольклорной составляющей в обрядодействиях украинцев. Теоретизирование фольклора как типа культуры, который выражает картину мира субъекта и систему его социокультурных ориентаций, создает возможность понять его трансформацию и историческую социодинамику.

Ключевые слова: фольклор, музыкальный фольклор, обряд, искусство, картина мира, эндогенные коды.

Trouelnikova L.O.

The music-folklore sources of the cultural landscape of Ukraine

Theorisation of music and folklore sources of the cultural landscape of Ukraine is done. The author has focused on the cultural understanding of the essential content of the category — folklore as the earliest type of folk artistic culture. It is based on the ethnic and national picture of the world. The author has emphasised that the national-ethnic picture of the worldview and world reflection is defined as the single cognitive orientation, which is the non-verbal and implicit expression of the group understanding of the “life rules”, caused by the social, natural and supernatural forces. The author has underlined that the musical folklore is a national mode in the Ukrainian traditional culture. It forms values and behavioural guidelines

for the representatives of the community. They look like the grammar rules, reflected unconsciously by many people, structure and direct their linguistic behaviour. The art historical analysis of the musical and folklore component in the rites of the Ukrainians is traced. The theorisation of the folklore as a type of culture, which shows the worldview of the subject and the system of its sociocultural orientation, allows us to understand its transformation and historical social dynamics.

The purpose of the article is the cultural reflection of Ukrainian folklore as a the reflection of the worldview. The latter depends on the changes of the socio-historical realities in the folk wisdom, which forms the spiritual world as well as in the spiritual culture of the nation and the individuals. It changes as the embodiment of the people's knowledge and values.

The methodology of the research includes the using of the wide range of art history and musicology methods of the representation of the musical and folklore material and the analysis of academic commentary literature. In addition, the author applies the methods of the systematic review of the works of musical and folklore spectrum and the artistic activity of the individuals in the context of the Ukrainian rituals, which have allowed the author to use the the results of the research of the culturological system in the analysis of the facts of the manifestations of the sphere of musical folklore and their place in the Ukrainian life practices.

The scientific novelty of the work is the representation of the Ukrainian music folklore as a type of culture, which differs from the professional and the mass ones. It expresses the national picture of the universe and the value-normative system of the people's life. The author considers the picture of the world as the representation of the surrounding reality, the features of its perception, caused by the unity of subjective and objective conditions and factors of the formation of the national landscape. It allows the theorists and cultural practitioners to realize the significance of the music and folklore concept in the formation of the fundamental values of the Ukrainian nation.

Thus, we should research the folklore, taking into account the actual content of the surrounding reality and human activity, its subjects (a bearer), social content, forms of life and functions, etc. It becomes possible if we consider the folklore as the reflection of a picture of the world that changes in accordance with socio-historical processes. We should note that folklore is a type of art as well as a folk wisdom that forms the spiritual world, the spiritual culture of the people and individuals. Finally, it is the embodiment of knowledge, values, norms and the patterns of social groups, communities and individuals.

Key words: folklore, music folklore, rite, art, world picture, endogenous codes.

© Троєльнікова Л.О., 2018

Визначення проблеми.

Складність сучасного світу вимагає від людини постійного саморозвитку. Люди та епохи реально пов'язані між собою не зовні, не об'єктивно, а зсередини. Цей взаємозв'язок виступає прообразом будь-якого авторства, тобто творчого конкретно-ставлення людини до світу, до інших людей, до самого себе. Творчість, виявляючи граничні екзистенційні колізії самовизначення індивіда, зміну системи цінностей, життєвих орієнтацій і перспектив, бере безпосередню участь у здійсненні комунікативних процесів сучасності. Самокомунікація значною мірою сприяє втіленню глибинної сутності художньо-освітнього як життєствалення, залучаючи людину до духовного коду людства, оскільки через наповнення індивідуальним значенням форм, включених у комунікацію, — від пісні, вишивки, романсу, роману, обряду, традиції, ритуалу, математичної формули тощо — впорядковує внутрішні асоціації, пошуки, заохочує внутрішній діалог особистості.

Термін «фольклор» уперше запропонував англійський учений В. Томі для позначення старовинної поезії, обрядів, вірувань. Задовго до цього

аналогічні терміни існували в німецькій науковій і художній літературі. Сьогодні фольклор отожднюється з вузькими поняттями «усна народна творчість», «народнопоетична творчість», «уснопоетична творчість народу», а також з досить широкими — «народне мистецтво», «народна творчість» тощо.

Мета статті — культурологічна рефлексія українського музичного фольклору як відображення картини світу, що трансформується разом зі зміною соціально-історичних реалій, як народної мудрості, що формує духовний світ, духовну культуру всього народу й окремої людини, як втілення його знань та цінностей.

Методологією дослідження передбачено застосування широкого спектра мистецтвознавчих та музикознавчих методів репрезентації музично-фольклорного матеріалу й аналізу академічної коментуючої літератури, а також системного висвітлення творів музично-фольклорного спектра і художньої діяльності індивідів у контексті українського обрядодійства, що дало змогу застосувати результати дослідження культурологічної системи до аналізу фактів практичного вияву сфери музичного фольклору та його місця в життєтворчих практиках українців.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що український музичний фольклор репрезентується як тип культури, відмінний від професійної і масової, що виражає національну картину світобудови і ціннісно-нормативну систему життєдіяльності народу. Картина світу розглядається як уявлення про навколишню дійсність, особливість її сприйняття, які зумовлені єдністю суб'єктивних і об'єктивних умов та факторів формування національного ландшафту. Це дасть можливість теоретикам та практикам культури усвідомити значимість музично-фольклорного концепту у формуванні основних ціннісних орієнтирів української нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українські дослідники звертаються до проблеми вивчення національної художньої культури, української фольклорної та обрядової спадщини на новому світоглядному рівні. Серед них, зокрема, Юрій Афанасьєв «Національна художня культура як цілісна система» (Київ, 1998), Валентина Борисенко «Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження» (Київ, 1988), Софія Грица «Час і простір у фольклорі, його стратифікація у зв'язку з етнографічним регіонуванням України» (Київ, 1996), Олена Кравець «Сімейний побут і звичаї українського народу: історико-етнографічний нарис» (Київ, 1966), Василь Скуратівський «Дідух: свята українського народу» (Київ, 1995), Василь Скуратівський «Берегиня: художні оповіді, новели» (Київ, 1987), Василь Скуратівський «Покуть: [народознавчі матеріали про знаменні віхи людського буття, давні українські звичаї та обряди]» (Київ, 1992), Василь Скуратівський «Святвечір: нариси-дослідження» (Київ, 1994), Володимир Супруненко «Народники: витоки нації: символи, вірування, звичаї та побут українців» (Запоріжжя, 1993)

Виклад основного матеріалу дослідження. Пильну увагу дослідників проблеми фольклору привернули в 60–70-ті роки ХХ ст. Виникла загальна теорія, відповідно до якої він розглядався не як вид або жанр мистецтва, а як цілісна система. У результаті затвердилося розуміння фольклору як особливої сфери мистецтва, що включає всі основні види і жанри художньої творчості й виконавства: поезію, пісню, інструментальну музику, танець, театр, святково-обрядові форми. Тісно пов'язують з фольклором народне образотворче й декоративно-прикладне мистецтво, включаючи народні промисли і ремесла.

Ці дослідження становлять естетичний, мистецтвознавчий, етнографічний підходи, що вивчають фольклор «зсередини». При цьому він розглядається як мистецтво й охоплює питання природи, сутності, жанрів, національних особливостей, історичного розвитку, художнього змісту, формоутворення тощо[1].

Отже, щодо питання визначення фольклору в нашому дослідженні найбільш доцільним є його широке розуміння — як музичного і пластичного. Розуміння фольклору як народної мудрості, як актуалізації картини світу дає підстави аналізувати його як соціальне і культурне явище з погляду його ролі й місця в різних соціогуманітарних системах [3].

Сучасні українські вчені, зокрема, С.Й. Грица, виділяє кілька ендегенних кодів українського фольклору, а саме:

1) «космотеїзм» — земля, небо, степи, ріки, моря, сонце, місяць, зорі, які зримо та чуттєво переповнюють його сутність, співдіючи нарівні з живими істотами, виливаються у т. зв. поетичний паралелізм, що, можливо, ні в одному зі слов'янських фольклорів не має такої сили виразу, як в українському;

2) нарративність, як спосіб самовираження, збереження пам'яті про себе в історичних піснях, думах, баладах, хроніках, легендах, переказах тощо;

3) надчутливість, рефлексійність, ліризація світу, виражені в образній системі, поетиці, мелосі, виконавській манері;

4) розвинутий в умовах фольклору народний професіоналізм — вільне волевиявлення талановитого індивідуума, що за сприятливих умов здатний до швидкої самореалізації (народні ремесла, кобзарство);

5) родово-жанрове розмаїття українського фольклору — поетики, стилістики, зумовлених його етнолокальними нашаруваннями [3, 167].

Синергійність окреслених ендегенних кодів українського фольклору яскраво виявляє себе в обрядовому музичному фольклорі.

Свято української Коляди відзначається впродовж двох тижнів — з 7 до 19 січня. Це період так званого зимового повороту сонця. Це цілісний комплекс новорічних обрядодій, куди входять Різдво, свято Василя та Водохреще. Вся сюжетна структура колядок і щедрівок у їх первісному варіанті сфокусована на вшануванні природи й людини:

*Го-го-го, коза, го-го-го, сіра,
Ой розходилася, розвеселилася,
При своєму двору, при господару!
Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає;
Де коза туп-туп,
Там жита сім куп,
Де коза рогом,
Там жито стогом,
Де коза хвостом,
Там жито кустом....*

Різдво Христове, що в народі йменується просто Різдвом, розпочинається опівночі після

Святвечора — між 6 і 7 січня. Першими провісниками народження Христа були діти і підлітки, які вдосвіта йшли до односельців віршувати-віншувати, себто вітали родичів-сусідів зі святом Різдва Христова:

*З Святим Різдрвом вітаю,
Всім здоров'я бажаю:
Господарю на воли,
Господині на квочки,
Хлопцям-дівчатам на гуляння,
Малим дітям забавляння,
Христу-Богу вихваліяння!*

Неодмінним атрибутом усіх колядницьких ватаг мала бути рухома зірка, яку носив ватаг. Заходячи на подвір'я, колядники просили дозволу, і коли господар зголошувався, починали забавну виставу із віншувальних пісень-колядок та жартівливих сценок:

*Ой сивая та і зозуленька.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та і облетіла,
А в одному та і не була.
А в тім саду три теремі:
У першому — красне сонце,
У другому — ясен місяць,
А в третьому — дрібні зірки.
Ясен місяць — пан господар,
Красне сонце — жона його,
Дрібні зірки — його дітки.*

У давні часи свята Маланки, Василя та Водохреще пов'язувалися з новорічним циклом так званого «Сонячного кола». Упродовж тижня, починаючи з Різдва, люди не працювали, а лише святкували. Дівочі ватаги співали:

*Ой та учора ізвечора
Пасла Маланка два качура.
Ой пасла, пасла, загубила,
Ишла додому, заблудила.
Ой приплудила в чисте поле,
А там Василько конем оре.
— Ой та Василю, Василечку,
Виведи мене на стежечку,
Буду тебе шанувати,
Щонеділеньки прибирати.
Щонеділеньки прибирати,
За головоньку затикати.*

А ось Великдень — це не тільки день церковних відправ і святкування, а й день всенародного дійства родинних та громадських обрядів. Після відвідування церкви родина снідала, після чого діти оббігали сусідів та родичів, вітаючи їх з Христовим Воскресінням. У давнину вважали,

що на Великдень має «грати сонце», а тому перед його сходом люди відчиняли віконниці, відсували фіранки. Дівчата вибігали у садок і, коли з'являлися перші промені, читали молитву:

*Добрий день тобі, сонечко ясне!
Ти святе, ти ясне, прекрасне,
Ти чисте, величне й поважне;
Ти освіщаєш гори й долини, і високії могили.
Освіти мене, рабу Божу, перед усім миром:
Перед панами, перед царями,
Перед усім миром християнським
Добротою, красою, любоощами й милоощами.
Щоб не було ні лютішої, ні милішої
Од раби Божої народженої, хрещеної, молитвеної.
Яке ти ясне, величне, прекрасне,
Щоб і я така була ясна, велична й прекрасна
Перед усім миром християнським на віки віків.
Амінь.*

У давніх слов'ян Дажбог — бог Сонця — був найшанованіший серед інших міфологічних святих. Наші пращури вважали, що саме він подавав життя на землі. Тож Сонце було прообразом свого покровителя, а тому його річний цикл збігався з певними ритуальними діями. Одне з таких — Купало, котре символізувало літній сонцеворот, тобто найвищий культ Сонця. Марена і Купало — основні дійові особи обряду. Основою свята є виготовлення Марени та Купала, а потім їх символічне потоплення або спалення. На Київщині в минулому столітті одна з дівчат, зодягши на голову віночок, несла мовчки опудало (Марену) на вигін, а решта юнок супроводжували її піснею:

*Ходили дівочки коло Мареночки,
Зелені два дубочки — парубочки,
Червона калинонька — то дівочки.
Як пішли дівчата в ліс по ягодочки,
Та й прийшлося їм три річки брести,
Три річки брести і Дунай плисти.
Усі дівки Дунай переплили,
Дівка Марина в Дунаї втопилася.
На дівці Маринці плахта — чорничка...*

Передіванова, або Іванова ніч, — найпоетичніше купальське дійство. Воно супроводжувало упродовж сторіч духовне єднання людини з природою, опоетизовувало й возвеличувало побут, освячувало почуття молодих сердець, а житло — сподіванками на краще майбутнє. Символом свята було очищення від всякого гріховного вогнем та водою. Тому темні сили, прообразом яких є Марена, мали обов'язково втопити або спалити:

*Утонула Мареночка, утонула,
Тільки її кісочка зринула.
Пішла Маренка топитися,*

*А за неє дружки подивитися,
Не топися, Мареночко, не топися,
Оглянися та на своє дитятко подивися!*

День Івана Купала люди чекали з особливим нетерпінням. Вважалося, що з опівночі до появи сонця оживають і розмовляють між собою польові та лісові струмочки, всілякі рослини. Цей день — 7 липня — вважається найкращою порою заготівлі лікарських трав. Таке зілля пов'язували в пучечки й вішали під зволоком, де воно зберігалось до наступного сезону. В обід до лісу йшли дівчата, щоб назбирати квітів, особливо барвінку для двох віночків. Цю обрядодію супроводжували піснею:

*Ой зав'ю вінки та на всі святки,
Ой на всі святки, на всі празники,
Та рано, рано, на всі празники...*

Віночки пускали по воді або розкидали на галявині співаючи:

*Віночки звивши, на воду пуцу:
Хто віночка пійме, той мене візьме!*

Отже, купальське свято об'єднувало чимало дійств, пов'язаних з побутовим та громадським життям. Це чи не найпоетичніший і найшановніший серед нашого народу обряд, в якому брали участь усі мешканці. На особливу увагу заслугове багатий пісенний мелос як унікальна сторінка музичної культури нашого народу. Купальські пісні, цей унікальний пласт, тісно переплетений з обрядодіями, оспівує красу природи, молодість, високі почуття, шляхетність дівочої вроди й жіночої доброти. Тут і журливі, і жартівливі пісні, і баладо-думи. Завершальним акордом цього свята була відома пісня, яка народилася в далекі дохристиянські часи, коли наші пращури вірили у святість природи:

*Зійди, сонечко, на Івана,
Стогни, земля, під Купалом!
Ой ти наше дитя,
Прийми нас під своє накриття!*

На липень припадає лише три свята — Купала, Петра — Павла та Прокопа. Серед цього тріумвірату особливе місце належить двом первовірховним апостолам — Петрові й Павлові, котрих святкують 12 липня. Напередодні Петра селяни обходили свої ниви з батюшкою та хоругвами, освячували врожай. Петропавлівське свято мало й свій пісенний цикл. Ось кілька таких співа-ночок:

*А на Петра вода тепла,
Лиш би ся купати,*

*Ой на Петра личко біле,
Лиш би цілувати!
Ой на Петра вода тепла,
Лишень її пити.
Який, мамцю, Петрусь файний,
Лиш би го любити!*

Брати участь у святкових дійствах було за велику честь і для підлітків. Діти співали колядки, виривали довгі канавки, святкували гуртом і співали:

*Святий Петро за плугом ходить,
Святий Павло волоньки водить,
А сам Господь-Бог пшеничку сіє,
А святий Ілля заволочує.*

Жодна сільськогосподарська діяльність людини не позначена таким багатством обрядових дійств та пісенних мелодій, як жнивуння. В українському мелосі годі знайти більш поетичний, тематично різноплановий і художньо довершений пласт пісенної культури, ніж жнивварські співанки. Починаючи зранку і закінчуючи вечірнім поверненням з поля — повсякчас дзвеніла милозвучна пісня. Вона супроводжувала женчиків під час косовиці, в'язання снопів, складання їх у копи, транспортування збіжжя. Гуртовий спів був своєрідним каталізатором настрою людей:

*Образу хліба вклонімося,
Сиріч — людині,
Високочолому сіятелю землі.
Істинно, люди: живемо не хлібом єдиним.
Істинно так... коли маємо хліб на столі.*

Традиційно в Україні зажинки завершувалися поетичним дійством — в'язанням «бороди». Наприкінці ниви женчики залишали на межі кляпоть незжатих стебел, яке називали «бородою Іллі», й заспівували:

*Ходе Ілля по межі,
Дивується бороді...
Диво мені з сеї бороди...
Ой, чия ж то борода
Да золотом улита,
Чорним шовком обвита?*

Упоравшись з «бородою», молодь, молодші жінки та чоловіки влаштовували невеличку забаву. Крім Снопу-раю, женчики плели й вінок. Його навішували на полукіпок і, оточивши колом, співали:

*Котився віночок по полю,
Просився в господаря стодолу:
Пускай, господарю, в стодолу,
Вже я набувся на полі.*

*Вже я на полі набувся,
Буйного вітру начувся!
Ранньої роси напився!
Я недовго полежу,
Знову в поле побіжу...*

До найбільших серед дванадцятирічних свят християнського календарного циклу належить і Преображення господне або, як у народі називають, Спас, Великий Спас, що припадає на 19 серпня. На Спаса несли до церкви й квіти — мак, васильки, чорнобривці. З васильків дівчата робили віночки, їх клали в подушку жінці-покійниці. З чорнобривців готували купелі для немовлят.

*До спасівки бджола робить на пана,
Перша пречиста жито засіває.*

З першою Пречистою пов'язане цікаве дійство — заготівля калини. Таке широке використання у господарській та побутовій діяльності цієї рослини привело до того, що образ України безпосередньо уособлюється з калиною. Після церковної відправи, одягнувшись у святкове вбрання, дівчата гуртом йшли в ліс чи на луг по калину. Похід цей був особливо врочистим і супроводжувався різноманітними обрядовими діями — піснями, іграми, хороводами. Завершальним етапом було прикрашання віночків й косиць свіжими гронами:

*Дала мене моя мати заміж,
Дала мене за Дунай бистрий,
Дала човник плісти,
Дала мені й веселечко:
Пливи, доню, моє сердечко!
Дала мені калинову вітку:
Заткни, доню, за білу намітку,
Щоб калину да не поламами,
Ягідок да не подавити,
Свого роду не прогнівати...*

У грудні усі три свята — Варвари, Сави та Миколая, звалися в народі “миколаївськими святками”. В Україні був свій національний Дід Мороз — святий Миколай, на честь якого створено чимало пісень. Найпопулярнішою вважається така:

*А хто, хто Миколая любить,
А хто, хто Миколаю служить.
Тому святий Миколай
На всякий час помагай.
Миколай!
А хто, хто спішить в Твої двори,
Сего Ти на землі і морі
Все хорониш від напасти.
Миколай!*

*А хто, хто к нему прибігає,
На поміч его призиває,
Той все з горя вийде ціло.
Охоронить душу, тіло.
Миколай!
Омофор Твій нам оборона
І одна від бід охорона.
Не дай же марно пропасти,
Ворогам у руки впасти.
Миколай!*

Напередодні свята малюки чекали ввечері свого гостя, припрошуючи:

*Снігом, снігом та ледами,
Гей, здалека йде в наш край,
Йде з гостинцями, дарами
Преподобний Миколай! [5–10]*

Це лише маленька крапелька у великій, всезагальній народно-пісенній лакуні мистецької спадщини, яку витворив та передав нам наш народ. Пісня та музика загалом супроводжували все життя українців — від народження до останньої миті на шляху у Вічність. Мелос і неперевершена мелодійність внутрішнього світу людини та навколишньої природи сприяли формуванню унікальних фольклорних творів, які ми вивчаємо, аналізуємо, втілюємо у своє життя аж дотепер, у XXI ст. Саме музична спадщина визначає новітній культурний простір України та презентує його з-поміж інших у всьому світі.

Висновки. У сучасній Україні фольклор здебільшого збережений по селах. Проте він трансформується і розвивається, набуваючи нового змісту і форм прояву. Фольклорні твори живуть в пам'яті талановитих народних виконавців, які демонструють їх під час концертів і оглядів народної художньої творчості. Сучасні дослідження свідчать про якісні зміни форм побутування традиційного фольклору, пов'язані переважно зі збереженням і поширенням, а не з власне колективною творчістю. На жаль, втрачають свою популярність казки, балади. Особливо нежиттєздатними виявилися традиційні ліричні пісні, міський романс. Проте залишаються прислів'я, приказки, усні розповіді, анекдоти, частівки, пісні, танці, елементи обрядового фольклору.

На нашу думку, фольклор потрібно розглядати не як явище з незмінним набором ознак, придатним для всіх історичних епох, а з урахуванням реального змісту навколишньої дійсності й людської діяльності, з урахуванням його суб'єкта (носія), соціального змісту, форм побутування і функцій тощо. Такий підхід стає можливим, якщо розглядати фольклор як відображення картини світу, що змінюється відповідно до соціально-історичних процесів. Заслугує

на увагу розуміння фольклору не тільки як виду мистецтва, а й насамперед як народної мудрості, яка утворює духовний світ, духовну культуру

всього народу й окремої людини; як втілення знань, цінностей, норм і зразків соціальних груп, спільнот та індивідів.

ДЖЕРЕЛА

1. Афанасьев Ю.Л. Национальная художня культура как цілісна система. Культура і мистецтво у сучасному світі. Київ: КДУКіМ, 1998. С. 10–17.
2. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наук. думка, 1988. 190 с.
3. Грица С.Й. Час і простір у фольклорі, його стратифікація у зв'язку з етнографічним регіонуванням України. Українська художня культура: навч. посіб / за ред. І.Ф. Ляшенка. Київ: Либідь, 1996. С. 167.
4. Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы. Киев: Издание Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического общества, 1876. 434, [2] с.
5. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу : іст.-етнограф. нарис. Київ: Наук. думка, 1966. 198 с.
6. Скуратівський В.Т. Дідух: свята українського народу. Київ: Освіта, 1995. 271 с.
7. Скуратівський В.Т. Берегиня: худож. оповіді, новели. Київ: Радян. письменник, 1987. 276, [2] с.
8. Скуратівський В.Т. Покуть: [народозн. матеріали про знамен. віхи люд. буття, давні укр. звичаї та обряди]. Київ: Фірма «Довіра», 1992. 234, [2] с.
9. Скуратівський В.Т. Святвечір: нариси-дослідження. У 2 кн. Кн. 1. Київ: Перлина, 1994. 284, [1] с. (Українська пізнавальна бібліотека «Земляни». Серія «Українці»).
10. Супруненко В.П. Народники: витоки нації: символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя: Берегиня, 1993. 134, [2] с. (Серія «Споконвічне»).

REFERENCES

1. Afanasiev, Yu. L. (1998). *Natsionalna khudozhnia kultura yak tsilisna systema. Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti* [National Artistic Culture as an Integral System. Culture and Art in the Modern World]. Kyiv: KDUKiM, 10–17 (in Ukrainian).
2. Borysenko, V. K. (1988). *Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini: istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* [Wedding Customs and Ceremonies in Ukraine: historical and ethnographic research]. Kyiv: Naukova dumka, 190 (in Ukrainian).
3. Grytsa, S. (1996). *Chas i prostir u folklori, yoho stratyfikatsiia u zviazku z etnohrafichnym rehionuvanniam Ukrainy* [Time and Space in Folklore, its stratification in connection with the ethnographic regions of Ukraine]. *Ukrainska khudozhnia kultura: navch. posib*. I. F. Liashenko (Ed.). Kyiv: Lybid, 167 (in Ukrainian).
4. Dragomanov, M. (1876). *Malorusskiie narodnyie predaniia i rasskazy*. [Malo-Russian Folk Legends and Tales]. Kiev: Izdanie Yugo-Zapadnogo Otdela Imperatorskogo Russkogo Geograficheskogo obshchestva, 434 (in Russian).
5. Kravets, O. M. (1966). *Simeinyi pobut i zvychai ukrayinskoho narodu: ist.-etnohraf. narys* [Family Life and Customs of the Ukrainian People: historical and ethnographic essay]. Kyiv: Naukova dumka, 198 (in Ukrainian).
6. Skurativsky, V. T. (1995). *Didukh: sviata ukr. narodu* [Didukh: holidays of the Ukrainian people]. Kyiv: Osvita, 271 (in Ukrainian).
7. Skurativskiy, V. T. (1987). *Berehynia : khudozhni opovidi, novely* [Berehynia: artistic tales, short stories]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 276 (in Ukrainian).
8. Skurativskiy, V. T. (1992). *Pokut : [narodozn. materialy pro znamen. vikhy liud. buttia, davni ukr. zvychai ta obriady]* [Pokut: ethnographic materials about the famous milestones of human existence, ancient Ukrainian customs and ceremonies]. Kyiv: Dovira, 234 (in Ukrainian).
9. Skurativskiy, V. T. (1994). *Sviatvechir : narysy-doslidzhennia* [Evening: essay-research]. Kyiv: Perlyna, 284 (in Ukrainian).
10. Suprunenko, V. P. (1993). *Narodnyky: vytoky natsii: symvoly, viruvannia, zvychai ta pobut ukraintsiv* [The Natives: Origins of the Nation: Symbols, Beliefs, Customs and Life of Ukrainians]. Zaporizhzhia: Berehynia, 134 (in Ukrainian).